

Микола ЯЦЮК

Харківська єпархія Українського екзархату Руської православної церкви у 20-30-х роках ХХ ст.: культурно- ідеологічна й адміністративно-управлінська складова внутрішньо церковної кризи

Проаналізовано природу походження культурно-ідеологічної та адміністративно-управлінської кризи в Харківській єпархії Українського Екзархату Руської Православної Церкви у 20-30-х роках ХХ ст. На численних фактах доведено, що кризові явища в середині екзархату були обумовленні передусім антирелігійною політикою радянської влади. Розвідка є логічним продовженням попереднього дослідження автора з даної проблематики: «Інституалізація політичної складової внутрішньочерковної кризи в Харківській єпархії Українського Екзархату Руської Православної Церкви у 30-х роках ХХ ст.».

Ключові слова: церква, церковний розкол, Харківська єпархія, радянська влада, держава, войовничі безвірники, криза.

Державно-церковні відносини у трикутнику «держава-церква-суспільство» завжди представляли значний інтерес для істориків, політологів, релігієзнавців. Відомо, що характер державно-церковних взаємодій залежить від політичного устрою держави, конкретних суспільних відносин, домінуючих особливостей певної епохи. Іншими словами, своєрідність розвитку народу, держави і певної релігії передбачає специфічні особливості їх взаємодії « від прямого впливу релігійного комплексу на формування і функціонування державної влади до державного контролю за розвитком релігійного комплексу чи відокремлення церкви від держави.

Історія державно-церковних відносин в УРСР 30-х років ХХ ст. обумовлювалася наявністю системних кризових явищ у церковно-православному середовищі. Вони були спровоковані справжньою і неприхованою війною сталінського тоталітарного режиму проти

Православної Церкви. Тоталітарний політичний режим, створений в СРСР у 20-30-ті роки, характеризувався монополією на владу комуністичної партії в усіх сферах життя, в тому числі й у релігійній царині. Тоталітарна держава поглинула віруючу людину, відверто знехтувала її особистими правами. У такій державі місця для Православної Церкви не було. 30-ті роки – це період політики масової ліквідації релігії в СРСР.

Запропонована стаття є логічним продовженням попереднього дослідження автора з історії Харківської єпархії Українського Екзархату (УЕ) Руської Православної Церкви (РПЦ) у 20-30-ті роки ХХ ст. «Інституалізація політичної складової внутрішньоцерковної кризи в Харківській єпархії Українського Екзархату Руської Православної Церкви у 30-х роках ХХ ст.»¹. Ключовим завданням автор обрав визначення складових системної внутрішньоцерковної кризи, яка виникла через перманентний зовнішній ворожий вплив на церковно-православне середовище з боку радянської влади.

Сучасна українська історіографія накопичила порівняно невелику кількість наукових праць з історії Харківської єпархії УЕ РПЦ доби сталінського терору. Здебільшого це загальні праці з історії Харківської єпархії. Наприклад, «История Харьковской епархии (1880-1988)» за авторством М. Матвієнко², де подано широкий фактологічний матеріал щодо етапів становлення Харківської єпархії. Період 30-х років складає лише частину цього наукового нарису. Він містить деякі цифри щодо стану Церкви в Україні й на Харківщині. Автор обмежується описом подій, залишаючи поза увагою аналіз церковно-державних відносин. У 1996 та 1999 роках опубліковано «Сборники служб и акафистов» митрополита Харківського і Богодухівського Никодима³. Владика Никодим подає цікавий історичний матеріал про долю харківських архієреїв, священників під час сталінських репресій 30-х років, який базується на архівних документах, мемуарах свідків тих подій. У 2009 р. архієпископ Ізюмський Онуфрій опублікував узагальнюючу працю «История Харьковской епархии 1799-2003»⁴. Дослідник зібрав великий фактичний матеріал, численні світлини, що робить дане видання доволі презентабельним. Однак, на жаль, відсутній історико-аналітичний компонент, який дозволив би чітко уявити певні досягнення в розвитку Харківської єпархії, а також побачити безпосередній вплив суспільно-політичних процесів на церковне життя.

Джерельною основою даного дослідження є документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Державного архіву Харківської області.

Виділивши у попередній статті «Інституалізація політичної складової внутрішньоцерковної кризи в Харківській єпархії Українського Екзархату Руської Православної Церкви у 30-х роках ХХ ст.» головні складові внутрішньоцерковної кризи, з якими зіткнувся УЕ РПЦ у 30-х роках ХХ ст., автор ставить за мету дослідити культурно-ідеологічну й адміністративно-управлінську її складові.

Культурно-ідеологічна складова внутрішньоцерковної кризи. З метою ведення активної культурно-ідеологічної війни проти Православної Церкви в Україні радянська влада у 20-х роках почала організовувати численні гуртки так званих «безвірників». Згодом ця атеїстична політика призвела до утворення 1924 р. в Москві Товариства друзів газети «Безбожник». Квітневий 1925 р. з'їзд Товариства ухвалив постанову про створення єдиного Всесоюзного антирелігійного товариства «Спілки безвірників СРСР». У червні 1929 р. останню було перейменовано у «Спілку войовничих безвірників» (СВБ). Із СВБ активно співпрацювали такі відомі діячі ВКП(б), як Н. Крупська, А. Луначарський, П. Красіков, І. Скворцов-Степанов, М. Бухарін та інші. Очолював Всесоюзню СВБ протягом усіх років О. Ярославський.

I-й Всеукраїнський з'їзд Спілки безвірників відбувся у Харкові 11-14 травня 1928 р. На нього зібралося 166 делегатів. З'їзд ухвалив основні напрями роботи української Спілки, які можна охарактеризувати такими словами: «Боротьба проти релігії – боротьба за соціалізм». Крім того, було обрано її вищий керівний орган – Всеукраїнську (Центральну) Раду. Очолив її завідуючий Агітпропом ЦК КП(б)У П. Маркітан. Згодом цю посаду обіймали інші радянські функціонери. Незабаром після закінчення I-го Всеукраїнського з'їзду Спілки безвірників було зібрано пленум цієї організації. На ньому й обрали склад Виконавчого бюро⁵.

Після завершення організаційного оформлення спочатку «Спілки безвірників», а згодом і «Спілки войовничих безвірників» в УРСР значно збільшилась її чисельність, помітно активізувалась її діяльність. Керівні органи КП(б)У констатували, що широкий фронт розгортання антирелігійної боротьби проти Церкви силами СВБ України повністю себе виправдав. До цієї боротьби були залучені

широкі народні маси. Дійсно, СББ України об'єднала у своїх лавах активних прихильників антицерковної пропаганди з числа партійних, комсомольських структур. Було тут чимало інтелігенції, представників робітничого класу й селянства. За деякими даними, на 1930 р. СББ України нараховувала 700 тис. членів і понад 1000 осередків. 1931 р. чисельність Спілки сягнула 1 млн 900 тис. чоловік⁶. За 30-ті роки та на початок 1940 р. кількість осередків СББ в УРСР зросла до 16965, в яких проти Церкви активно і безкомпромісно працювали мільйони воєвничих безвірників⁷.

З метою ще більш ефективної боротьби проти Православної Церкви та її вірян бюро Харківського окружкому КП(б)У 1938 р. ухвалило рішення щодо подальшого зміцнення низових осередків СББ. Особлива увага у цій справі приділялась робітничим клубам і великим промисловим підприємствам. Якщо у листопаді 1937 р. в Харкові було 230 осередків СББ чисельністю 20 тис. членів, то вже у квітні 1938 р. кількість осередків цієї атеїстичної організації збільшилася до 500. У її лавах перебувало тоді 29 тис. харків'ян. З лютого 1938 р. в місті запрацював антирелігійний лекторій, який належав місцевому осередку СББ. У його діяльності брали участь найкращі пропагандисти міста⁸. У квітні 1939 р. в Харкові було відкрито ще й антирелігійний музей⁹.

Особливої уваги у справі атеїзації комуністична влада приділяла дітям і молоді. Конституція 1918 р. забороняла дітям до 18 років використовувати релігійні практики. Це правило діяло на всій території СРСР. Подібна заборона повинна була повністю відсторонити дітей і молодь від релігії. Усі шкільні предмети обов'язково кореспондувалися з атеїстичною пропагандою. Щоб повністю знищити і викоринити будь-які релігійні почуття серед дітей, Народний Комісаріат Освіти видав наказ про створення в усіх школах товариств СББ СРСР. До червня 1931 р. в цій Спілці нараховувалось вже 1100000 юних безвірників¹⁰. Наприклад, 1931 р. в УРСР їх чисельність сягнула 700 тис. членів¹¹. Школярі не повинні були ходити до церкви. За порушення цього правила батьків школярів штрафували на 50 карбованців. Це були дуже великі гроші для тих років. У школах вчителі були зобов'язані під час уроків проводити антирелігійну роботу. Особливо це стосувалося уроків історії, суспільствознавства, біології, природознавства. Церкву і Бога намагалися всіляко очорнити, викладаючи дітям матеріалістичну теорію створення світу¹².

Діти та молодь були не тільки предметом атеїзації, а і засобом її проведення. Юні безбожники проводили величезну атеїстичну роботу. Підлітки, що ставали членами СВБ, повинні були розробляти програми антирелігійних зустрічей, пропагувати в школах антирелігійні гуртки, редагувати стінгазети і поширювати антирелігійну пресу серед дітей. Дітям наказувалось проводити антицерковну пропаганду не тільки серед однолітків, а й у своїх родинах¹³.

Кожний вищий навчальний заклад УРСР був зобов'язаний створити кафедру наукового атеїзму, яка займалася поширенням атеїзму серед студентів. Для вузів атеїстична робота вважалася обов'язковою, а її ігнорування прирівнювалося до «класового злочину». У всіх навчальних закладах радянської України діяли осередки безвірників, а студентство постійно залучалося до антирелігійних кампаній, особливо напередодні церковних свят. Однак у 20-ті роки мали місце факти відкритого декларування своїх релігійних переконань як студентами, так і викладачами¹⁴. У 30-ті роки з розгортанням у СРСР масових репресій подібних випадків майже не було.

Життя вносило корективи у плани і роботу студентських антирелігійних структур при вузах. Як виявилось, необхідної теоретичної підготовки для боротьби з Церквою молоді безвірники не мали, а одного бажання та ентузіазму було недостатньо. Вести атеїстичну пропаганду без знання Біблії було неможливо. Тому при педагогічних і медичних вузах організовувалися семінари, на яких висвітлювались різні теорії появи релігії, вивчалася атеїстична література¹⁵.

Регіональні осередки СВБ брали участь в усіх крупномасштабних акціях, які проводилися більшовицькою владою на Харківщині в рамках боротьби проти УЕ РПЦ у 30-ті роки. Серед них можна особливо виділити кампанію щодо закриття парафіяльних храмів у Харківській єпархії УЕ РПЦ, а також акцію зі зняття церковних дзвонів. Обидві кампанії здійснювалися під безпосереднім керівництвом НКВС¹⁶. Політично мотивовані рішення щодо їхнього проведення ухвалювалися партійними і радянськими органами. Наприклад, Ізюмський окружний виконком ухвалив рішення про закриття 10 храмів Харківської єпархії УЕ РПЦ округу¹⁷.

Звертають увагу на себе ті красномовні факти про те, що місцеві органи КП(б)У та НКВС використовували осередки СВБ як головних ініціаторів проведення згаданих кампаній проти Церкви та її вірян.

На СВБ покладалося передусім проведення агітаційно-роз'яснювальної роботи, залучення молоді з числа робітників та селян, мобілізація на війну проти Православної Церкви будинків культури, виробничих комітетів і навіть партійних, комсомольських і профспілкових організацій.

Активісти СВБ України, беручи участь в організації антирелігійної пропаганди, поширювали в містах і селах відповідну літературу, а також кінопродукцію. Масштаби цієї антирелігійної пропаганди були вражаючими. Один із показників – це багатомільйонні наклади атеїстичної літератури. Так, в СРСР у 1930 р. було видано 418 найменувань антирелігійної літератури загальним накладом у 20 млн 500 тис. З 1928 по 1940 рік держава надрукувала 140 млн 200 тис. екземплярів брошур, книг антирелігійної тематики¹⁸. Фінансування Спілки та її діяльності здійснювалося за рахунок держави. Агітпроп ЦК КП(б)У фактично керував СВБ, займався її кадровою політикою, визначав форми і методи роботи, затверджував поточні й перспективні плани тощо.

Радянська влада надавала великого значення роботі з витіснення із свідомості людей релігійності. Зокрема православні церковні свята підмінялися так званими «червоними датами» календаря. Проводилися також «антиріздвяні» та «антипасхальні» кампанії. У дні церковних свят комсомольці та активісти СВБ влаштовували антирелігійні «карнавали»¹⁹. Такі «карнавали» своєю войовничістю і недоречністю викликали обурення не тільки у православному середовищі, а й серед атеїстично налаштованих громадян. Інколи ці акції проти Церкви ставали небезпечними для життя. Так, 1930 р. у пасхальну ніч неподалік Архангело-Михайлівського храму в Харкові войовничі безвірники під час такого «карнавалу» почали пускати вогняні ракети у бік парафіян цієї церкви. Внаслідок цього деякі з них отримали опіки обличчя²⁰. У 30-ті роки в роботі безвірницьких осередків в УРСР спостерігаються дві протилежні тенденції: з одного боку, простежується неухильний наступ на Православну Церкву, з іншого – структурні й організаційні прорахунки в самому СВБ. Відомо, наприклад, що I-й Всеукраїнський з'їзд Спілки безвірників України став і останнім в історії цієї організації. З 1933 по 1937 рік не скликалися пленуми ЦР СВБ.

Вказуючи на культурно-ідеологічну складову внутрішньочерковної кризи в Харківській єпархії УЕ РПЦ, необхідно зазначити, що її було спровоковано ззовні антирелігійною політикою кому-

ністичної влади. Культурно-ідеологічна складова мала яскраве політично-класове забарвлення. Інтенсивна й безкомпромісна зміна свідомості мільйонів людей передбачала стале укорінення як атеїстичного світобачення, так і непримиренності до Церкви.

Адміністративно-управлінська складова внутрішньоцерковної кризи тісно пов'язана з існуючими розколами в православному середовищі 20-30 років ХХ ст. На думку історика Церкви Д. Поспеловського, обновленський церковний розкол у 1922 р. підірвав РПЦ²¹. В Україні 5 травня 1920 р. Українська Автокефальна Православна Церква проголосила себе як незалежна і помісна. У 1921 р. було висвячено її митрополита та єпископів²².

З усією впевненістю можна стверджувати, що поряд з масовими репресіями проти Православної Церкви в УРСР, широкомасштабною антирелігійною пропагандою, комуністична влада нищила РПЦ в Україні ще і з допомогою обновленських розкольників. Цей розкол прийшов в Україну з Росії. Низка церковнослужителів відкололася від Патріаршої Церкви й заснувала власні релігійні об'єднання: «Жива Церква» протоієрея Олександра Введенського і священника Володимира Красницького, «Союз церковного відродження» єпископа Антоніна (Грановського) та інші. Вони хотіли ліквідувати монастирі, усунути від церковного управління єпископів-ченців, замінити патріарше керування на колегіальне тощо. 16 травня 1922 р. в Москві установчі збори «Живої церкви» організували Вище Церковне Управління (ВЦУ) на чолі з владикою Антоніном (Грановським). Потрібно зауважити, що обновленський рух в УРСР носив поміркований характер щодо реформування церковних канонів. Так, обновленці в Україні не запроваджували так званого «білого» єпископату, не допускали й укладання другого шлюбу овдовівшими кліриками. Українська гілка обновленців підтримувала тісні зв'язки з ВЦУ у Москві, сподіваючись дістати від нього омріяну автокефалію, в якій їм було відмовлено Патріархом Тихоном²³. Деякі українські впливові архієреї підтримали прихід обновленського розколу. Серед них можна назвати архієпископа Харківського Пиміна, якого згодом було обрано митрополитом Київським.

У Харкові колишній священник Костянтин Смирнов разом зі своїми прибічниками підтримав московський реформаційний рух. Митрополит Антоній (Храповицький) призначив його настоятелем Вознесенського храму в Лебедині. Організаційне оформлення групи

церковного оновлення в Харківській єпархії відбулося в середині липня 1922 р. У клубі «Грядущее» з 14 по 16 липня проходили збори харківських оновленців, у яких брало участь близько 100 осіб.

Плани оновленців були масштабними. Перш за все вони хотіли захопити церковну владу в Харківській єпархії. Керуючись власним уставом групи «Жива церква», розкольники 22 серпня 1922 р. утворили Харківське єпархіальне управління (ХЄУ), яке складалося з числа оновленців. 13 вересня 1922 р. ВЦУ визнало це ХЄУ і призначило уповноваженим по Харківській єпархії протоієрея Євгена Белінського. 30 березня 1923 р. замість нього харківський комітет групи «Жива Церква» обрав Серафима Ляде²⁴. Продовжуючи наступ на Патріаршу Церкву, оновленці наприкінці серпня 1922 р. захопили канцелярію єпархіального управління і указом від 31 серпня зобов'язали священників Харківської єпархії РПЦ відвідувати збори з метою слухання доповідей про «Живу Церкву». Належить сказати, що священники Харківської єпархії змушені були підкорятись розпорядженням оновленців. Після попереднього запису відвідувачів цих доповідей в уїздах почали проходити заплановані збори.

Зрозуміло, що без підтримки більшовицької влади оновленці не змогли б так вільно і швидко діяти не тільки на території радянської України, а й у межах Харківської єпархії. На початку свого виникнення вони тісно спілкувалися з офіційною владою. Так, ще 15 серпня 1922 р. протоієрей Володимир Красницький інформував М. Калініна про те, що 34 єпископи РПЦ, серед яких, до речі, був архієпископ Харківський Нафанаїл, будуть звільненні зі своїх посад як вороги «Живої Церкви» і радянської влади²⁵. З реєстрацією Харківським губкомом уставу «Живої Церкви» 19 вересня 1922 р. було покладено початок оновленському розколу в Харківській єпархії РПЦ.

У той час як Патріарх Тихін за наказом комуністичної влади знаходився під домашнім арештом, російські оновленці заочно позбавили його сану. Фактично це був церковний переворот у середині РПЦ. Відомо, що харківським оновленським рухом керували з Москви. Саме там заходилися підшукувати лояльного архієрея для оновленської кафедри у Харкові. Проте це не стало простою справою. Спочатку ВЦУ призначило до Харкова архієпископа Костромського і Галицького Серафима. Невдовзі цю ухвалу було скасовано. Замість владики Серафима ВЦУ доручило єпископу

Крестецькому Макарію, який був вікарієм Новгородської єпархії, але тимчасово перебував у Чернігівській єпархії, очолити Харківську кафедру. Однак і цей архієрей не з'явився у Харкові. 22 грудня 1922 р. ВЦУ призначило єпископа Миколая (Федотова) керуючим Харківською єпархією з возведенням його у сан архієпископа. За місяць він став митрополитом. Відомо, що митрополит Миколай тісно співпрацював з НКВС і до того ж походив з білого духовенства, не маючи чернечого постригу²⁶. Останнім обновленським єпископом у Харкові став 1936 р. архієпископ Іоанн (Славгородський).

1923 р. Харків став центром обновленського розколу в радянській Україні. З 12 по 15 лютого 1923 р. у Києві проходив обновленський Помісний собор, на якому було утворено Всеукраїнське Вище Церковне Управління (ВУВЦУ). Спочатку воно працювало у Києві, а за три місяці переїхало до Харкова. У Харкові ВУВЦУ почало підготовку до Всеукраїнського Помісного Собору²⁷. Протягом 1923-1924 рр. обновленці організували вікаріальні управління в кожному повіті.

З 2 по 8 травня 1923 р. у Москві пройшов обновленський Помісний собор, у роботі якого брали участь і українські делегати: Голова ВУВЦУ архієпископ Пимін, митрополит Харківський і Охтирський Миколай, вікарій єпископ Сумський Корнилій. У травні 1923 р. пленум ВЦУ ліквідував «Живу Церкву», «Союз церковного відродження», а на їхній основі заснував так звану Російську Православну Церкву. ВЦУ у свою чергу також реорганізовано у Священний Синод. Подібні рішення було ухвалено і в Україні.

Слід зауважити, що значна частина православних вірян Харківської єпархії з недовірою ставилася до розкольників і вважала їх загарбниками церковного майна. Хоча обновленці заволоділи двома третинами храмів Харківської єпархії, під час богослужінь вони були майже порожніми²⁸. У той же час храми канонічної церкви були переповнені вщент. Проти розкольників активно боролися і священники Харківської єпархії. Радянські правоохоронні органи констатували, що опір обновленням набуває організованих, загрозливих рис²⁹.

Аналіз документів показує, що обновленський розкол провокував адміністративно-управлінську складову внутрішньоцерковної кризи в Харківській єпархії УЄ РПЦ. Політика радянської влади 20-30-х років була спрямована на знищення, у тому числі й з допомогою розкольників, Православної Церкви. Можна стверджувати, що

обновленський рух – це провокація державного масштабу, ретельно підготовлена і втілена органами ДПУ-НКВС. Українські більшовики підтримували обновленців, тому що вбачали в них силу, здатну підірвати могутність і авторитет Патріаршої Церкви. Партійним і радянським органам на місцях давалися вказівки чинити перешкоди «тихнівцям» і сприяти обновленням. За таємної підтримки влади на 1930 р. обновленці стали домінуючою релігійною структурою в межах канонічної території Харківської єпархії³⁰.

Отже, культурно-ідеологічна й адміністративно-управлінська складові внутрішньоцерковної кризи стали наслідком антирелігійної політики комуністичної влади. Культурно-ідеологічна й адміністративно-управлінська складові внутрішньоцерковної кризи мали чітко окреслений політичний підтекст. Обидві складові були спровоковані і привнесені в церковне середовище ззовні. У середині самої Православної Церкви знайшлося вже підготовлене кризовими проявами підґрунтя, яке підживлювало тією чи іншою мірою згубні складові внутрішньоцерковної кризи. Причинами ж надзвичайно жорстоких гонінь на РПЦ в Україні у 20-30-ті роки були несумісність християнського і марксистсько-ленінського світоглядів, а також створення тоталітарної держави, яка не могла терпіти найменших проявів інакомислення. Для більшовиків Православна Церква була не тільки символом «старого» світу, а й хранителем колишньої моралі, культури, багатотисячлітньої історії, етичних засад, які вже не були потрібні в радянській державі, де моральним вважалося лише те, що приносить вигоду державі, комуністичній партії, світовому соціалізму.

¹ Яцюк М. Інституалізація політичної складової внутрішньоцерковної кризи в Харківській єпархії Українського Екзархату Руської Православної Церкви у 30-х роках ХХ ст.// Історія релігій в Україні: науковий щорічник. – Л.: Інститут релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії; вид-во «Логос», 2012. – Книга I. Частина I: Історія. – С. 645-653.

² Матвеевко М. История Харьковской епархии (1880-1988): Научный очерк / М. Матвеевко. – Х.: Б. и., 1999. – 227 с.

³ Никодим (Руснак), митрополит. Сборник служб и акафистов / Никодим (Руснак). – Х.: Прапор, 1996. – 337 с.; Никодим (Руснак), митрополит. Сборник служб и акафистов / Никодим (Руснак). – Х.: Изд-во Харьковского Епархиального Управления УПЦ, 1999. – 687 с.

⁴ Архиепископ Изюмский Онуфрий (Легкий). История Харьковской епархии 1799-2003 / Архиепископ Изюмский Онуфрий (Легкий). – Х.: «Майдан», 2009. – 448 с.

- ⁵ Центральный державный архив громадських об'єднань України (ЦДАГО). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2684. – Арк. 34-36.
- ⁶ Там само. – Спр. 5309. – Арк. 3.
- ⁷ Келембетова В. Побут і релігійні пережитки/ В. Келембетова. – К.: Наукова думка, 1974. – С. 27.
- ⁸ Державний архів Харківської області (ДАХО). – Ф. 69. – Оп. 1. – Спр. 277. – Арк. 111.
- ⁹ Там само. – Ф. 69. – Оп. 1. – Спр. 329. – Арк. 25-26.
- ¹⁰ Доповідь заступника голови Центральної ради Союзу воявоначних безбожників товариша Лукачевского//«Воявоначий атеїзм». – 1931. – № 6. – С. 111.
- ¹¹ ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 5309. – Арк. 3.
- ¹² Пасечник А. Римо-католическая церковь в Каменец–Подольской (Хмельницької) області в 1920-1941 годах / А. Пасечник. – Хмельницький: Издатель ЧП Цюпак А.А., 2009. – С. 64.
- ¹³ ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2917. – Арк. 78.
- ¹⁴ Рябченко О. Студенти Радянської України 1920-1930 років: практика повсякденності та конфлікті ідентичності/ О. Рябченко. – Х.: ХНАМГ, 2012. – С. 95.
- ¹⁵ Там само. – С. 99.
- ¹⁶ ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 52. – Арк. 54.
- ¹⁷ ДАХО. – Ф. 1639. – Оп. 1. – Спр. 252. – Арк. 291.
- ¹⁸ Красный библиотекарь – 1941. – № 5. – С. 3.
- ¹⁹ ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2994. – Арк. 25.
- ²⁰ Там само.
- ²¹ Поспеловский Д. В. Русская Православная Церковь в XX веке / Д. В. Поспеловский. – М.: «Республика», 1995. – С. 66.
- ²² Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви/ І. Власовський. – Нью-Йорк-Київ: Українська Автокефальна Православна Церква, 1990. – Т. 4. – Ч. 2. – 416 с.
- ²³ Цыпин В.А. История Русской Православной Церкви, 1917-1990/ В.А. Цыпин. – М.: Издательский дом «Хроника», 1994. – С. 58.
- ²⁴ ДАХО. – Ф. Р230. – Оп. 1. – Спр. 1777. – Арк. 4.
- ²⁵ Известия ВЦИКа. – 1922. – 15 августа.
- ²⁶ Матвеевко М. История Харьковской епархии (1880-1988): Научный очерк / М. Матвеевко. “ Х.: Б. и., 1999. – С. 86.
- ²⁷ ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1772. – Арк. 61-62.
- ²⁸ Акты Святейшего Патриарха Тихона и позднейшие документы о преемстве высшей церковной власти. 1917-1943 гг./ Сост. М. Е. Губонин – М.: Изд-во Правосл. Свято-Тихоновского Богословского Института, 1994. – С. 953.
- ²⁹ ДАХО. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 46.
- ³⁰ ДАХО. – Ф. Р845. – Оп. 2. – Спр. 411. – Арк. 29.

SUMMARY

Mykola Yatsyuk

Kharkiv Eparchy of Ukrainian Exarchate Russian Orthodox Church in the 20-30^{es} of the twentieth century.: Cultural, ideological and administrative and managerial of the crisis inside the church

In the article the author analyses the origin of the cultural, ideological, administrative and managerial crisis in Kharkiv eparchy of Ukrainian exarchate Russian Orthodox Church in the 20-30th years. It is demonstrated on the basis of many facts that the crisis inside the eparchy was caused in the first place by the antireligious policy of the Soviet power. The article is a logical continuation of the author's previous investigation on this topic, namely, «Institutionalization of political component internal church crisis in Kharkiv diocese of Ukrainian exarchate of the Russian Orthodox Church in the 30 years of XX century». Key words: church, church dissidence, Kharkiv eparchy, Soviet power, state, militant atheists, crisis.

Виталий КУЗЕВАНОВ

Голодомор – геноцид народа Украины: методологические особенности историографического дискурса

Віталій КУЗЕВАНОВ

Голодомор – геноцид народу України: методологічні особливості історіографічного дискурсу

Представлено спробу на основі історіографічного дискурсу висвітлити атеїстичну марксистсько-ленінську передісторію голодомору з використанням компаративістського аналізу методологічних парадигм та історіографічних джерел з історії голодомору, тотального знищення релігії та геноциду православного народу України.

Ключові слова: методологія історіографії, голодомор, геноцид православ'я.

Большое количество исторических исследований голодомора 1932-1933 гг. в Украине требует от историографической науки нового компаративистского подхода к анализу тысяч историографических источников (монографий и статей) на основе современных методологических теорий и парадигм с целью нахождения методологического консенсуса и значительного сокращения числа источников в результате их систематизации и классификации. В данной статье рассматривается попытка краткого историографического осмысления (дискурса) процесса